

**НАУКОВО-МЕТОДИЧНЕ
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ І НАВЧАННЯ:
РЕЗУЛЬТАТИ І ПЕРСПЕКТИВИ**

У статті викладено сучасний стан і перспективи науково-методичного супроводу розвитку системи професійної освіти і навчання в Україні.

Ключові слова: модернізація змісту, професійна орієнтація, інноваційні методики навчання, професійне навчання на виробництві, інформаційно-аналітичне забезпечення, децентралізація управління, електронні підручники.

За сучасних і прогнозованих змін в науковому, технічному і соціально-економічному розвитку країни, професійна освіта і навчання як капітал конкретної людини і суспільства в цілому, слугує важливим теоретичним підґрунтям конкуренції в глобальній економіці, стратегічним ресурсом удосконалення професіоналізму, духовного світогляду і моральних якостей людини. У зв'язку з цим система професійної освіти і навчання як складова системи неперервної освіти має бути реформована з урахуванням її нової парадигми, заснованої на культурі світу та його стійкого розвитку з урахуванням охорони навколишнього середовища [3, с. 5]. Реалізація цієї парадигми ґрунтується на створенні умов для доступу тих, хто навчається до континіуму знань, цінностей і відношень, професійної компетентності, технологічних, підприємницьких умінь з урахуванням змін на ринку праці з метою забезпечення рівних можливостей для всіх як у формальному, так і в неформальному секторах економіки. З огляду на це зумовлюється необхідність у професійній освіті і навчанні, які не просто будуть озброювати майбутній трудовий потенціал знаннями і вміннями для конкретної роботи, а готувати їх до життя і діяльності у світі праці з максимальною особистісною, соціальною і економічною користю.

У розв'язанні цих глобальних завдань важлива роль належить науково-методичному забезпеченню розвитку професійної освіти і навчання, в розробленні якого безпосередню участь беруть наукові співробітники семи науково-дослідних лабораторій Інституту ПТО НАПН України.

Зокрема дослідження проблем модернізації змісту професійної освіти і навчання здійснюється з урахуванням результатів вивчення вітчизняних секторів економіки, професійно-кваліфікаційної структури виробництва й таких чинників, як: прискорене поширення технологій та інновацій, виникнення нових професій, зростання наукоємності процесів на виробництві і в сфері послуг, згідно з якими підвищуються вимоги до професійних навичок і знань з кожної професії. Тому теоретичним підґрунтям професійного навчання учнівської молоді і дорослих слугує концепція "гнучкого працівника", мета якої – підготовка не з однієї, а з 2–3 спеціальностей, з наступним підвищенням кваліфікації протягом усього трудового життя. Зауважимо, що з розвитком ринку праці нормою стає оволодіння людиною протягом свого професійного життя трьома, чотирма, а інколи й п'ятьма професіями. Ці концептуальні ідеї слугують для науковців Центру сучасних професій сучасних професій і технологій навчання теоретичним підґрунтям укрупнення існуючих і створення нових професій на засадах адаптації змісту ПТО до потреб виробництва і сфери послуг, а також з урахуванням сучасних і майбутніх кваліфікаційних вимог, цілей сфери діяльності й полів професій. Про те, що ці професії затребувані, свідчать не лише результати аналізу практики ПТО і ринку праці, але й значний інтерес учасників Проекту "Підтримка реформи професійно-технічної освіти в Україні" [1] під час апробації стандартів ПТО з професій "Майстер ресторанного обслуговування", "Оператор телекомунікаційних послуг", "Монтажник будівельний " тощо. Результати експерименту підтвердили гіпотезу, що саме кваліфіковані кадри із солідною технологічною освітою, професійною спеціалізацією, орієнтованою на ринок праці, відповідають його сучасним вимогам. Науковий супровід впровадження нових і

укрупнених професій буде ефективніший за умови затвердження Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України державних стандартів на ці професії.

Глобалізаційні виклики, політичні та економічні перетворення, зміна ціннісних систем роблять професійну освіту відкритою для міжнародного співробітництва. Особлива роль у цьому контексті належить стратегіям, окресленим Копенгагенською Декларацією (2002 р.) згідно з якими проголошено: посилення європейської спрямованості ПТО (заохочення мобільності); прозорість кваліфікацій; визнання навичок і кваліфікацій; забезпечення якості ПТО [2]. Реалізації цих стратегій сприяє прийняття Європейськими країнами Національних рамок кваліфікацій, включаючи оцінку і сертифікацію компетенцій і кваліфікацій, що забезпечуватиме підвищення якості, доступності, розширення взаємозв'язків і визначення кваліфікацій на рівні держави, ринку праці, в межах країни, а, найголовніше, на міжнародному рівні.

Розвиток національних кваліфікаційних рамок в Україні також відповідатиме інтересам підприємств і працівникам, оскільки сприятиме навчанню персоналу протягом усього життя, допомагатиме підприємствам досягати узгодження попиту на робітників конкретної кваліфікації і їх пропозицією, а окремим громадянам – у виборі професії та побудові кар'єри. Ураховуючи актуальність і важливість цього завдання наукові співробітники лабораторії змісту професійної освіти і навчання Інституту професійно-технічної освіти НАПН України спрямовували свої дослідження на обґрунтування концептуальних засад створення Національної рамки кваліфікацій, а також її важливого компонента – професійних стандартів, заснованих на компетентнісній основі.

Модернізації змісту професійної освіти і навчання сприятимуть підготовлені в Інституті Концепція створення професійних стандартів на компетентнісній основі, модель організації навчально-виробничого процесу підготовки кваліфікованих робітників на засадах модульно-компетентнісного

підходу, проекти кваліфікаційних характеристик на нові професії, методичні рекомендації щодо формування державних стандартів ПТО тощо. У ході цієї роботи склалися партнерські відносини з Департаментом ПТО Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України; Науково-дослідним інститутом соціально-трудових відносин Міністерства соціальної політики України; Федерацією та Конфедерацією роботодавців України, іншими державними та громадськими об'єднаннями.

У зв'язку з тим, що протягом двох десятиліть буде створено значну кількість нових робочих місць, а робоча сила готується вже сьогодні, зумовлюється необхідність у створенні ефективних систем підвищення кваліфікації – в яких освіта поєднується з професійно-технічним навчанням, професійно-технічне навчання з виходом на ринок праці і вихід на ринок праці з підготовкою на робочому місці і неперервним навчанням, що в кінцевому підсумку допоможе в країні підтримувати зростання продуктивності і використовувати це зростання для створення більшої кількості якісних робочих місць [4, с. 5]. У цьому контексті важливе значення мають результати дослідження теоретичних і методичних основ професійного навчання на виробництві, у тому числі незайнятого населення.

Особлива роль належить, розробленій науковцями лабораторії професійного навчання на виробництві Концепції відкритого професійного навчання персоналу на модульній основі, а також технології навчання додатковим професійним навичкам.

Не менш важливою є діяльність Центру енергоефективності, відкритого в Інституті за сприяння Німецького товариства технічної співпраці. На базі Центру, спільно з педагогами-практиками було розроблено зміст навчального предмета "Основи енергоефективності", який у 2010 році внесено до Типової базисної структури навчальних планів для підготовки кваліфікованих робітників у професійно-технічних навчальних закладах. Для вивчення цього предмета створено педагогічне програмне забезпечення,

методичні рекомендації щодо організації занять з урахуванням енергоефективності, збірники лабораторно-практичних робіт.

Професійна орієнтація й консультування є актуальною для усіх клієнтів системи професійної освіти і навчання. Вона одночасно має відповідати потребам як виробництва, так і особистості, сім'ї; враховувати потреби й умови кожного, хто навчається. Над розв'язанням проблем, пов'язаних з психолого-педагогічним забезпеченням підготовки учнівської молоді і дорослих до вибору робітничих професій в умовах ринкової економіки, творчо працюють наукові співробітники лабораторії професійної орієнтації та виховання. За результатами НДР співробітники лабораторії розробили Концепцію професійної орієнтації учнівської молоді на робітничі професії, визначили методичні основи психологічного супроводу вибору молоддю робітничих професій; обґрунтували концептуальні положення щодо ефективного професійного саморозвитку особистості на етапі навчання у ПТНЗ, а також педагогічні умови формування позитивного мислення в учнів ПТНЗ щодо професійної орієнтації на робітничі професії. Широко впроваджена в практику методика здійснення психодіагностики учнівської молоді, яка базується на положенні щодо необхідності проведення психодіагностики професійного самовизначення особистості, розвитку у неї готовності до здійснення усвідомленого вибору професії з урахуванням власних інтересів і можливостей та вимог обраної або ж бажаної в майбутньому професії. Ефективно впроваджуються програми курсів "Планування кар'єри" для учнів ПТНЗ; "Позитивне мислення – важливий чинник життєтворчості особистості", призначена для педагогічних працівників ПТНЗ тощо.

Особливе місце в діяльності сучасних ПТНЗ займає пошук інноваційних методик і технологій підготовки учнівської молоді і дорослих до майбутньої професійної діяльності на науковій основі. За результатами виконання науково-дослідної роботи співробітників лабораторії методик професійної освіти і навчання обґрунтовано педагогічні умови формування

професійної компетентності майбутніх кваліфікованих робітників, методичні засади використання Case Studies технологій у професійній підготовці учнів ПТНЗ аграрного профілю. Розроблено дидактичний комплекс з предмета "Креслення", методику поточного контролю навчальних досягнень майбутніх кваліфікованих робітників-аграрників.

Співробітниками лабораторії підготовлено для широкого впровадження: комплекс навчально-методичних матеріалів: навчальні відеофільми ("Посів зернових", "Основний обробіток ґрунту", "Передпосівний обробіток ґрунту"); навчально-методичний комплекс з виробничого навчання слюсаря з ремонту автомобілів; виробничі ситуації "Оранка", "Збирання цукрового буряка"; електронний посібник "Комплексна система технічного обслуговування машин" (для самостійної роботи учнів) (матеріали пройшли експериментальну перевірку в ВПУ № 36 с. Балин Хмельницької області); програму та методичні рекомендації до спецсемінару "Інтерактивні методи навчання в ПТНЗ"; методику поточного контролю навчальних досягнень майбутніх кваліфікованих робітників-аграрників; методику поетапного конструювання різнорівневих тестових завдань та тестів, визначення валідності тесту та процедури тестування для оцінювання рівня професійної компетентності майбутніх фахівців-аграрників; комплекс тестів з окремих розділів навчальної дисципліни "Сільськогосподарські машини та знаряддя"; модель формування професійної компетентності викладачів спеціальних дисциплін професійно-технічних навчальних закладів; експериментальні матеріали: посібник "Методика викладання економіки", спецкурс "Саморегуляція професійного успіху", технологія роботи дистанційного центру консультування педагогічних працівників ПТНЗ з питань економічного спрямування, кейс-проект "Планування підприємницької діяльності кваліфікованих робітників аграрного профілю"; дидактичний комплекс програм елективних спецкурсів профільного навчання старшокласників (технологічний напрям) на базі ПТНЗ аграрного профілю; медіа-презентації "Сучасна ситуація з ВІЛ/СНІД в Україні",

"Профілактика туберкульозу"; "Залучення учнів до здорового способу життя".

Зміна підходів до управління професійною освітою пов'язана з процесами децентралізації, необхідністю врахування регіональних особливостей, тенденцій до зростання автономії ПТНЗ та конкурентоспроможності освітніх послуг.

Дослідження цих проблем успішно здійснюється науковими співробітниками лабораторії управління професійно-технічною освітою. За результатами науково-дослідної роботи ними обґрунтовано педагогічні засади взаємодії суб'єктів управління, розподілу повноважень органів освіти і науки на загальнодержавному та регіональному рівнях у сучасних умовах, культурологічні засади управлінської діяльності керівника ПТНЗ; розроблено концепцію і модель децентралізації управління професійно-технічною освітою, критерії, оцінні параметри стану розвитку професійно-технічної освіти та показники, за якими можна визначити ступінь децентралізації управління тощо; впроваджено в практику роботи ПТНЗ методичні рекомендації "Розвиток професійної компетентності заступника директора з навчально-виробничої роботи професійно-технічного навчального закладу".

Інноваційним підходом до управління ПТНЗ в умовах ринкової економіки, згідно з яким забезпечується задоволення потреб населення, суб'єктів господарювання і держави в освітніх послугах є маркетинговий підхід. Важливим механізмом реалізації маркетингового підходу до управління сучасним ПТНЗ є маркетингова служба. Методичні засади її розвитку в системі професійної освіти і навчання будуть запропоновані науковими співробітниками лабораторії управління протягом 2011 року, як і економічні аспекти розвитку професійно-технічної освіти в умовах сучасного ринку праці. Зміцненню зв'язків між сферою освіти, промисловості та іншими економічними секторами сприятиме розроблена науковцями лабораторії модель розвитку соціального партнерства.

Удосконалення управлінської діяльності на всіх рівнях ґрунтується на ефективному використанні інформаційно-телекомунікаційної інфраструктури, сучасних технічних засобів. Одним із системних кроків у цьому напрямі стало створення в структурі Інституту професійно-технічної освіти лабораторії "Всеукраїнський інформаційно-аналітичний центр ПТО" та 6 регіональних інформаційно-аналітичних центрів на базі обласних навчально-методичних центрів (кабінетів) професійно-технічної освіти Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України з метою здійснення моніторингу доступності і якості ПТО, прогнозів розвитку системи, виявлення обсягів і структури підготовки робітничих кадрів; сприяння створенню системи взаємозв'язку з споживачами й постачальниками інформації (педагогічними працівниками, соціальними партнерами, підприємствами-замовниками кадрів, фахівцями державної служби зайнятості, населенням, школярами, їх батьками, особами, які виявили бажання одержати робітничу професію), але не дублюючи функції вже створених інституцій.

Інноваційність впровадження інформаційно-аналітичної системи ПРОФТЕХ полягає в тому, що її функціонал дозволяє здійснювати автоматизований оперативний (в режимі online) електронний моніторинг якості та доступності освітніх послуг і забезпечує введення показників діяльності ПТНЗ, консолідацію даних на обласному та національному рівнях, ведення метаданих за структурою вихідних даних (показники) та структурою обчислювальних даних (індикатори), генерацію, відображення та поширення оперативних і періодичних звітів за галузевим спрямуванням і різноманітними вибірками даних.

Результати діяльності та наукових досліджень лабораторії "Всеукраїнський інформаційно-аналітичний центр професійно-технічної освіти" відображено в інформаційно-аналітичних збірниках ПРОФТЕХІНФО, методичних рекомендаціях, бібліографічному покажчику, статтях.

По мірі подальшого розвитку високих технологій кваліфіковані робітники все більше будуть мати потребу в міждисциплінарних знаннях і вміннях, які дозволять їм аналізувати, інтерпретувати і використовувати інформацію стосовно різних систем і ситуацій. У цьому аспекті інформатизація системи професійної підготовки кваліфікованих робітників має враховувати, що на сучасне виробництво активно приходять інтелектуальні інформаційні технології для керування складними виробничими процесами, у тому числі для сфери обслуговування, інформаційні технології для машино- і приладобудування, будівництва та реконструкції, високотехнологічного розвитку сільського господарства й переробної промисловості, інтелектуальні інформаційні технології й системи для енергетики та енергозбереження, нові засоби обчислювальної техніки, обробки й передачі даних [5, с. 42]. Інформаційно-телекомунікаційні технології значною мірою вдосконалюють доступ людей до якісної професійної освіти, в тому числі й на робочому місці.

Для того, щоб ефективніше використовувати інформаційно-комунікаційні технології в процесі професійної підготовки учнівської молоді й дорослих з професій різного галузевого спрямування, педагогічні працівники ПТНЗ мають оволодіти цими технологіями. Це сприятиме успішному оновленню та адаптації ними методів викладання, приведення їх у відповідність до нових можливостей інформаційно-комунікаційних технологій.

У цьому напрямі важливе значення має започатковане в Інституті дослідження з теми "Методичні основи створення підручників нового покоління для ПТО", за результатами виконання якої співробітниками лабораторії підручникотворення для ПТО будуть створенні електронні підручники та контент-бібліотеки зі спеціальних дисциплін з аграрного, машинобудівного, будівельного профілів. Водночас передбачається розробка методики їх експериментальної перевірки та апробації у ПТНЗ України.

Поширенню результатів наукових досліджень співробітників Інституту сприяють започатковані збірники наукових праць: "Модернізація професійної освіти і навчання: проблеми, пошуки і перспективи", "Професійна освіта: проблеми і перспективи", "Професійне навчання на виробництві", "Професійно-художня освіта України", Науковий вісник Інституту ПТО НАПН України, "Міжнародні Батишевські читання" тощо. На порталі Інституту (<http://www.ipto.kiev.ua>) забезпечується систематичне поповнення інформаційної бази збірників наукових праць на допомогу керівникам професійно-технічних навчальних закладів. Здійснюється електронне анкетування роботодавців, дистанційна освіта. Результати наукових досліджень презентуються на міжнародних, всеукраїнських і регіональних конференціях, семінарах, круглих столах, виставках.

В Інституті функціонують аспірантура, докторантура, видавничий центр, наукова бібліотека.

Протягом перших п'яти років Інститут професійно-технічної освіти НАПН України прагнув стати осередком здійснення фундаментальних і прикладних досліджень, які сприятимуть розвиткові системи підготовки кваліфікованих робітників, підвищенню професійної компетентності педагогічних працівників ПТНЗ. Розуміємо, що зроблено ще не так багато, а отже і надалі науковці Інституту будуть наближати свої наукові пошуки до потреб профтехосвітньої практики. Висловлюємо сердечну вдячність усім, хто співпрацює з Інститутом, сприяє здійсненню експериментів, бере участь в апробації й впровадженні результатів науково-дослідної роботи. Запрошуємо й надалі до подальшої творчої співпраці!

Література

1. Взаємодія ринку праці та професійно-технічної освіти : механізми створення Державних стандартів професійно-технічної освіти з конкретних професій : зб. матеріалів, підгот. у рамках реалізації українсько-

німецького проекту "Підтримка реформи професійно-технічної освіти в Україні". – К. : МОН України, 2009. – 276 с.

2. Копенгагенская Декларация по усилению европейской кооперации в профессиональном образовании 2005 [электронный ресурс]. –

Режим доступа к документу :

<<http://www.rusmagistr.ru/page0002/page0026/page0043>. >.– Загол. з екрану. – Мова укр.

3. Непрерывное (на протяжении всей жизни) образование и подготовка кадров : мост в будущее : рекомендации Второго Международного Конгресса по техническому и профессиональному образованию. – Сеул, 1999. – 17 с.

4. Профессиональные навыки, способствующие росту производительности, занятости и развитию / Международная конференция труда. – Женева : МОТ, 2008. – 181 с.

5. Мазур О.А. Технологічні парки. Світовий та український досвід / О.А. Мазур, В.С. Шовкалюк –К. : Прок–Бізнес, 2009 – 70 с.

В.А. Радкевич

Научно-методическое обеспечение развития профессионального образования и обучения: результаты и перспективы.

В статье изложены современное состояние и перспективы научно-методического сопровождения развития системы профессионального образования и науки.

Ключевые слова: модернизация содержания, профессиональная ориентация, инновационные методики обучения, профессиональное обучение на производстве, информационно-аналитическое обеспечение, децентрализация управления, электронные учебники.

V.A. Radkevych

Methodological support of vocational education and training: results and prospects.

The article studies a modern state and prospects of methodological support for the system of vocational education and science.

Key words: content updating, vocational profile, innovative methods of training, in-service training, information analysis support, management decentralization, electronic textbooks